

AMICUS CURIAE
ІНІЦІАТИВИ “ТРИБУНАЛ ДЛЯ ПУТІНА”
В СПРАВІ № 415/2182/20

ВСТУП

1. На розгляді Великої Палати Верховного Суду (далі — ВП ВС) перебуває справа № 415/2182/20, в якій ВП ВС належить дати відповідь на питання про те, хто є суб'єктом передбаченого статтею 437 Кримінального кодексу України (далі — КК) кримінального правопорушення *планування, підготовки, розв'язування та ведення агресивної війни*.

ЛІДЕРСЬКИЙ ХАРАКТЕР ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ ЗА МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ

2. Злочин агресії визнається *лідерським* від моменту становлення заборони злочину агресії за міжнародним правом у середині ХХ століття. Це означає, що відповідальними за його вчинення можуть бути лише вищі військово-політичні керівники держави.

3. Згідно зі статтею 6(а) Статуту Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі від 1945 року (далі — Статут Нюрнберзького трибуналу) цей трибунал був уповноважений переслідувати та карати *злочини проти миру* у вигляді планування, підготовки, розв'язання або ведення агресивної війни або війни на порушення міжнародних договорів, угод або запевнень, або участі в загальному плані чи змові, спрямованих на здійснення будь-якої з вищевикладених дій. Стаття 6(а) Статуту Нюрнберзького трибуналу не містить прямої вказівки на лідерський характер злочинів проти миру, що, однак, має цілком логічне пояснення, адже союзні держави, які перемогли в Другій світовій війні та створили Нюрнберзький трибунал, мали можливість на свій розсуд визначати коло осіб, які постануть перед цим трибуналом. Найголовніше, що реально перед Нюрнберзьким трибуналом постали саме найвищі військово-політичні керівники нацистської Німеччини.

Крім того, Комісія міжнародного права ООН, яка за дорученням Генеральної Асамблеї ООН сформулювала в 1950 році Принципи міжнародного права, що визнані статутом Нюрнберзького трибуналу та вироком цього Трибуналу (так звані Нюрнберзькі принципи), зауважила у власному коментарі до Принципу VI, який з-поміж іншого визначав злочини проти миру в термінах статті 6(а) Статуту Нюрнберзького трибуналу, що “ведення війни” як форма злочинів проти миру “стосується лише високопоставлених військових і високопосадовців держави”, та висловила переконаність, що “так само вважав і [Нюрнберзький] Трибунал”.

4. Того ж року створена союзниками на території окупованої ними Німеччини Контрольна рада прийняла Закон № 10 “Покарання осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів, злочинів проти миру і проти людяності” від 1945 року (далі — Закон № 10). Стаття II Закону № 10, характеризуючи злочини проти миру в спосіб, подібний до статті 6(а) Статуту Нюрнберзького трибуналу, при цьому прямо вказала на те, що відповідальними за злочини проти миру є *особи, які займали високе посадове становище політичного, цивільного чи військового характеру (включаючи Генеральний штаб) у Німеччині або в одній з її держав-союзників, що воювали на її боці чи надавали їй сприяння, або займали високе посадове становище у фінансовій, промислової або економічній сфері будь-якої з таких країн*. Таким чином, стаття II Закону № 10 прямо та недвозначно вказала на лідерський характер злочинів проти миру.

Згодом американський військовий трибунал, застосовуючи Закон № 10 в так званій справі вищого командування, по-перше, прямо вказав, що “якщо і до тих пір, поки військовослужбовець не бере участі у підготовці, плануванні, ініціюванні або веденні агресивної війни на політичному рівні, його військова діяльність не підпадає під визначення злочинів проти миру”, по-друге, визнав, що відповідальними за злочини проти миру можуть бути лише *“особи, які повноважні формувати або впливати на політику своєї держави”*.

5. За сучасним міжнародним кримінальним правом заборони злочинів проти миру трансформувалася в заборону *злочину агресії*. При цьому, однак, останній, безспірно, зберіг свій лідерський характер. Так, згідно зі статтею 8bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду від 1998 року (далі — РС) злочин агресії полягає в плануванні, підготовці, ініціюванні або здійсненні особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, серйозністю та масштабами є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй. Хоча за об'єктивними ознаками визначення злочину агресії за статтею 8bis РС дещо ширше за визначення злочинів проти миру за статтею 6(a) Статуту Нюрнберзького трибуналу, оскільки поняття “акт агресії” ширше за поняття “агресивна війна або війна на порушення міжнародних договорів, угод або запевнень”, стаття 8bis РС, як і міжнародне право середини ХХ століття, продовжує визнавати агресію лідерським злочином, на що вказує формула *“особа, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними”*.

Важливо зазначити, що ця формула розглядалася державами-учасницями РС при підготовці тексту статті 8bis РС як логічне продовження статті II Закону № 10 та практики його застосування в період після Другої світової війни. І хоч не закінченою є дискусія стосовно того, чи є тотожними одна одній формули *“особа, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними”* (стаття 8bis РС) та *“особи, які повноважні формувати або впливати на політику своєї держави”* (вирок у справі вищого командування), однак, безспірно, що обидві вони вказують на лідерський характер злочину агресії (злочинів проти миру).

ПОЗИЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПЛАНУВАННЯ, ПІДГОТОВКИ, РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТА ВЕДЕННЯ АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ (СТАТТЯ 437 КК)

6. Стаття 437 КК викладена у вигляді, подібному до статті 6(a) Статуту Нюрнберзького трибуналу, й подібно до останньої прямо не визначає суб'єкт злочину.

7. Судова практика України формується з різних підходів до врахування цієї особливості статті 437 КК. В одних випадках (наприклад, вирок Держинського міського суду Донецької області від 25.09.2015 року в справі № 225/5523/15-к) суди виходять з максимально буквального прочитання статті 437 КК, визнаючи, що суб'єкт цього кримінального правопорушення є загальним, та, відповідно, засуджують за статтею 437 КК осіб вкрай далеких від лідерського статусу. З іншого боку, в низці випадків (наприклад, вирок Приазовського районного суду Запорізької області від 29.05.2017 року в справі № 325/266/16-к) суди виправдовували осіб, обвинувачених у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтею 437 КК з тих підстав, що такі особи не мали лідерського статусу, а отже — не є суб'єктами цього кримінального правопорушення.

РИЗИКИ “РОЗШИРЕНОГО” В ПОРІВНЯННІ З МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ ПІДХОДУ ДО СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

8. Міжнародне кримінальне право вимагає від держав переслідувати та карати на національному рівні злочини за міжнародним правом, у тому числі злочин агресії, й формально не забороняє державам визначати злочини за міжнародним правом на національному рівні ширше, ніж вони розуміються на міжнародному рівні. Тож, на перший погляд, немає перешкод для буквального прочитання статті 437 КК в частині суб'єкта кримінального правопорушення й визнання відповідальними за це кримінальне правопорушення не лише військово-політичних лідерів держави, а будь-яких фізичних осудних осіб, які досягли віку кримінальної відповідальності.

9. Проте насправді такий підхід приховує в собі низку серйозних ризиків правового та політичного характеру. Зокрема, його впровадження в життя:

а) означатиме, що представники Російської Федерації будуть зазнавати кримінального переслідування та покарання за *саму участь у бойових діях*, що суперечитиме передбаченому міжнародним гуманітарним правом привілеєм (імунітетом) комбатанта (див. статтю 43 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 1977 року), який прямо забороняє сторонам міжнародного збройного конфлікту подібні кроки. У підсумку це неминуче викличе негативну реакцію з боку міжнародних організацій (наприклад, експертна місія, утворена згідно з Московським механізмом, вже у своєму першому звіті про порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, вчинені в Україні, починаючи з 24 лютого 2022 року, наголошувала на необхідності дотримання Україною привілею комбатанта¹), що російська влада та її прихильники закордоном зможуть використати для дискредитації України перед міжнародною спільнотою;

б) вимагатиме від українських органів досудового розслідування та прокуратура, які й так зіштовхнулися з серйозним викликом у вигляді необхідності розслідування понад 80 тисяч кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів, вчинених росіянами на території України, розслідувати ще сотні тисяч кримінальних проваджень відносно всіх російських комбатантів, які беруть участь у війні проти України. Це загрожуватиме поставити систему кримінальної юстиції на межу організаційного колапсу;

в) ускладнюватиме процес обмінів військовополонених, оскільки відносно кожного російського військовополоненого українськими органами влади мають бути ухвалені рішення про скасування запобіжного заходу й зупинення кримінального провадження або про звільнення від відбування покарання. Усі ці юридичні кроки вимагають часу, що відтерміновуватиме момент повернення додому для кожного українського військовополоненого;

г) породжуватиме додаткові проблеми для *Спеціального трибуналу щодо переслідування та покарання злочину агресії проти України* в тому випадку, якщо такий трибунал матиме вигляд *інтернаціоналізованого суду*, тобто суду, до складу якого входять іноземні судді, але який при цьому є частиною української судової системи та застосовує українське законодавство. Крім серйозних правових викликів, які й так стоять перед цим судом (наприклад, щодо подолання імунітетів російських посадових осіб), йому доведеться давати раду ще й проблемі розбіжностей між українським законодавством та міжнародним правом в питанні суб'єкта злочину агресії.

ВИСНОВКИ

¹ <https://www.osce.org/files/f/documents/5/2/517815.pdf>

10. З огляду на усе зазначене вище видається доцільним тлумачити статтю 437 КК в частині ознак її суб'єкта згідно з міжнародним кримінальним правом, тобто розглядати передбачене статтею 437 КК кримінальне правопорушення як *лідерське* та вважати його суб'єктом *осіб, які спроможні фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними*, як це передбачає нині стаття 8bis PC.

Глобальна ініціатива Т4Р (Трибунал для Путіна) була створена у відповідь на повномасштабну агресію Росії проти України у лютому 2022 року. Учасники ініціативи документують події, у яких є ознаки злочинів згідно з Римським статуттом Міжнародного кримінального суду (геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини) в усіх регіонах України.

Ініціатива прагне використати чинні механізми ООН, Ради Європи, ОБСЄ, ЄС і Міжнародного кримінального суду для запобігання цим брутальним злочинам і притягнення до відповідальності винних. Також ми співпрацюємо з національними органами розслідування.

Ми віримо, що зло, яке сьогодні чинить Росія, — це наслідок відсутності засудження зла, яке вона чинила у минулому.

Голова ГО “Центр громадянських свобод”
Матвійчук О.В.